

Dávid Ferenc theológiája.

Irta: dr. Boros György.

BEVEZETÉS.

A Dávid Ferenc theológiája önmagában véve is nagy kiterjedésű, de ha vonatkozásaiban vizsgáljuk, több kötetet elfoglalhat. Nekünk jelen rövid tanulmányban a fennebb eredetiben közölt mű theológiája megvilágítására kellett szorítkoznunk. A mi azon túl terjed, a tartalom megértése érdekében vált szükségessé.

Dávid Ferenc az előszóban jelzi, hogy ez az első mű, melyben „az igaz tudománynak“ védelmére kél több hű szolgatársával együtt, mert a zsinatok és nyilvános hitviták alatt immár meggyőződtek a felől, hogy „az igaz tudomány“ csak úgy és akkor fog diadalmaskodni, ha eljut a nép közé is. Dávid Ferenc vállalkozott erre, mert ő rendelkezett az irás hatalmával is éppen úgy, mint a szólás ékességével. A „Rövid Magyarázat“ tehát úgy tekintendő, mint a mivelt magyar nép igényeihez alkalmazott tudományos fejtegetése a napirenden levő nagy theologiai kérdéseknek. Ennek a föladatnak kitünően megfelel. A külső hatás fokozására szolgál a fejedelem címere. Azonnal meggyőződik, a legegyszerűbb olvasó is, hogy a mi a könyvben foglaltatik, az a királyi fejedelem tetszése szerint van.

Dávid Ferenc nem tulajdonítja egymagának a munkát. „Az ő több hű szolgatársával egyetemben“ szól, hadd lássák meg, hogy nincsen igazuk azoknak a vádolóknak, a kik őt átkozzák és rászórnak „minden hamis szidalmakat“, mert sokan vannak vele egy értelemben.

Némely bírálói kétségbe vonták, hogy ez a könyv a Dávid Ferenc műve volna. Támaszkodnak az előszó aláírására és arra, hogy a „De falsa et vera unius Dei cognitione stb.” c. mű II-ik és III-ik fejezetével az első, második és harmadik rész több helyen egyezik. Az egyezés néhol szövegszerű, de a feldolgozás olyan önálló, a gondolkodás annyira egységes, hogy teljesen egy lélek munkájának érezzük, annak is tekintjük. Azzal, hogy az előszónak aláírta nevét, a felelősséget egészen magára vállalta. A latin tudományosabb, néhol részletezőbb. A magyar népszerű, lendületes, gyakorta szónokias. Így csak az ír, a ki saját gondolatát és meggyőződését adja elő, a ki lélekből beszél.

Társai részt vettek a reform munkájában a nyilvános vitaközpontokon is, a sajtóban is. Dávid Ferenc volt a vezér. Ő végezte a fő munkát. Ezzel annyira tisztában voltak, hogy barátai, a mű megjelenésekor megelégedtek a névtelenség dicsőségével, ellenfelei pedig nem tudták elvitatni tőle a szerzői érdemet.

Az a tény, hogy e magyar mű sok helyen megegyezik a latinnal, azt bizonyítja, hogy a latinnak is jórészt Dávid Ferenc volt az írója.

Igazságuk érzetében nyugodtan, keresztényi türelemmel viseltek minden szidalmat. Mégis néhol találkozunk olyan kifejezésekkel, a melyek a mai kor izlésének nem felelnek meg. De a mai embernek is bőv alkalma van meggyőződni arról, hogy a vallás kérdései hamar fölzavarják a kedélyek békeességét és nagy próbára teszik a türelmet. Dávid Ferenc ebben a tekintetben messze fölötte állott ellenfeleinek: Mélius Péternek, Károli Péternek, Czeglédi Györgynek és társaiknak. Dávid Ferenc mindig hű szolgája, alázatos követője és lelkes apostola volt a szelid Jézusnak. Ezt elismeri egyik ujkori református író is:

„Ki kell emelnünk egy vonást, amely az unitáriusok harcmóráját előnyösen jellemzi és a mely ebben a műben jelentkezik először. Ez a modornak a nyugodtsága és a türelemnek a hangoztatása. Míg Méliusnak minden irata a szenvedély legerősebb kifakadásaival van telve, míg ellenfeleit folyton büntetné, égetné, kövezné, addig az unitárius művek állandóan azt hangsúlyozzák, hogy a hit kérdésében mellőzni kell minden erőszakot, Istenre

bizván az ügyet, ki az ő igéje által ugy is elvégezi a mit választottai számára üdvösségesnek tart.*)

Tartalma könnyen áttekinthető. Az első részben történelmi visszapillantással igazolja az új reform szükségességét. „Most immár a fundamentumra jutott a dolog, melyet a kegyelmes Atyaisten egyebek által épít fel, hogy elromoljanak a hamis Istenek és hamis Krisztusok és csak amaz egy ő magától való nagy Isten uralkodjék, kitől mindenek vannak és ennek az ő fia a Jézus Krisztus.”

A második részben megjelöli helyét az ő vallásának, tehát az unitárius vallásnak, a reformáció nagy munkájában. Méltatja a Luther, Zvingli, Servét és mások munkásságát, de meggyőződéssel bizonyítja, hogy az igazi gyökeres reform ideje most jött el.

A harmadik részben három predikációt veszen föl, hogy hitnézeteit az egyházi beszéd részletező fejtegetéseivel és magyarázataival, annál bizonyosabban megrögzítse olvasói elméjében. A confessioval megtoldja az ifjak és gyengébbek kedvéért.

Az utolsó részben az idvesség megnyerésére még egy utmutatást ad és buzdítólag hatni igyekszik olvasóira. A sokféle „visszavonások” között biztosítani akarja őket, hogy „az idvességnek dolgában kárt ne valljanak.”

Az unitárius reformátor első nagy munkája ez. Megelőzőleg többet írt s folytatólag még többet, de ezzel lépett föl, hogy az istenegység tanának országot, hatalmat és dicsőséget biztosítson.

Az egységian a reformátoroknál.

A protestáns reformáció korában az istenegység érdekében az első s legnagyobb szolgálatot Erasmus tette, midőn 1516-ban kiadott görög és latin (nyomtatott) bibliájából** kihagyta az

*) Ezt a nyilatkozatot Pokoly József theol. tanár teszi, a ki különben nem nagy hajlandóságot mutat sem a Dávid Ferenc, sem az unitarizmus védelmére, ellenben számos alkalmat fölhasznál, hogy a tényeket oly világításba helyezze, a melyből az unitáriusok hitnézetére, törekvéseire homály essék. *Pokoly József az Erdélyi Református Egyház története* I. köt. 203., 204. l. stb.

***) Novum Testamentum omne, diligenter ab Erasmo Roterdamo recognitum et emendatum.

egyetlen tételt, mely a Háromság három személyét egybefoglalva említi (1 Jan. V. 7.) Ezzel a hitújítás megkezdődött az irodalomban. A következő évben, midőn Lurher a 95. tételt kiszegte a wittenbergi templom kapujára, megkezdődött a társadalomban. Az a papoknak és a mivelt embereknek, ez a népnek volt szánva. Az tudományos mű, ez népies kiáltvány. Az a gondolkozást akarta átalakítani, ez az érzelmeket igyekezett fölkorlácsolni. Az a tudományos kritika eredménye volt, ez a lelki megújódásra vágyódás.

Erasmust a papság életveszélyesen megtámadta és a kihagyott hely visszaillesztésére kényszerítette a könyv 3-ik kiadásában. Ez volt a reformáció korának első harca a háromságtan érdekében.

Luther a kegyelem eszközeivel való visszaélést ostromolta s az üdvözülés útját egyengette.

A háromságtannal az első reformátorok nem szívesen foglalkoztak s csak kényszerűségből védelmezték. Luther ragaszkodott az Isten háromszemélyűségéhez, de bevallotta, hogy ez mérhetlen titok, sehol sincs meg az írásban, hanem az emberek találták ki. „Sokkal helyesebb volna Istent emlegetni, hogysesem háromságot. (Darum . . . viel besser spräche man, Gott, denn die dreifaltigkeit. Werke vol. XII. 878. XXII. 20.) Melancton eltért az Athanasius-féle merev tantól, mert nem tartotta lényegesnek (Deo uno, trino, verbi incarnatione, magis curiosas quam utiles disputationes continent. Moeller Hist. Christ. Church. III. 39.) Hogy Kálvin nem ragaszkodott a Háromsághoz, határozottan kifejezte. A szentháromság-egyisten kifejezést nagyon barbárnak tartotta. (Sancta trinitas unus Deus, mihi non placet, ac onnino barbariem sapit.) Servettel nem annyira tanai miatt bánt kegyetlenül, hanem azért, mert erejét és hatását érezte s attól félt. A Socino hitének egészséges és helyes voltát Kálvin elismerte s azért bánt vele oly szeliden. (Bonet-Maury párizsi egyet. tanár, Early Sourecs of. Engl. Unit. 16.) A Zwingli istentana az evangeliumokon alapult s ezért egyszerűbb, krisztustana tisztább volt mind a Lutheréknál, mind a Melanctonénál. Sokan voltak Sweizban a tizenhatodik száz közepén — mondja Harnack — akik a többi Katholikus tanokkal együtt a Háromságtannak is alsórendű helyet

jelöltek ki, mert „nem illő dolog keresztény emberhez, hogy oly kifejezésekkel éljen, a melyek a bibliában nem találhatók meg.“ Hogy Sweiz több kantonában nem fogadták el végleg és általánosán, annak tulajdonítható, hogy a vitatkozások áradatában a vasakaratu Kálvin az antitrinitarismust eretnekségnek nyilvánította. (Harnack Hist. of Dogma VII. 134. jegyzet.) A legkatolikusabb ország (Spanyolország) szülöttje Serveto idézte föl az első erős antitrinitárius forradalmat, de ő is nagyon messze állott a későbbi, akár Socin, akár Dávidi-féle unitarizmustól. Serveto (Servedo) az Atyát teljes abszolutságban látta. Tisztában volt azzal, hogy abszolút tökéletesség csak egy lehet. De ez a gondolat az ő lelkében metaphizikai szemlélődéssé változott. Szerinte Isten megfoghatatlan, a kit sem látni, sem érteni nem lehet. A nyelv ki nem beszélheti, a hely be nem foghatja, az idő meg nem mérheti. Isten mindenen túlterjed. (Deum Esse nihii aliud, nisi Ens abstractum transcendentale.)

Másfelől azonban, a világban minden Istennek köszönheti lételetét és fennmaradását. Ez a gondolata sajátos fordulatot vesz, midőn Jézusra vonatkoztatja. Szerinte Isten a maga substantiája szerint mérték nélkül megmutatja magát a Krisztus testében és lelkében. Istennek egész lényege és természete Krisztusban van, tehát nem az Isten fia lett emberré, hanem az ember lett Isten fiává s következőleg a fiu nem egyenlően örökkévaló az Atyával.

Nyilvánvaló, hogy Krisztust történelmi személynek tanította, tehát az trinitárius fölfogástól messze eltért, de oly sok myticismust vegyít elméletébe, hogy már a pantheismus felé hajlik, mint a következő százév nagy filosofussa Spinoza. Servet nem a három első evangelium Jézusával, hanem a negyedik Krisztusával foglalkozott s oly messze ment, hogy ily kifejezést is használt: Ez az ember (Jézus) lényegileg az az ige, a mely által mindenek teremtettek.

A magyar lélek az ily homályos beszédet nem kedveli, meg sem érti, tehát a Dávid Ferenc és Serveto közötti viszony ugyanolyan, a milyen a Serveto és az olasz antitrinitáriusok közötti. Mindenik a maga egyéni fölfogása szerint dolgozta föl. Magyar-

országban az eszme önálló földolgozás szerint idomult a magyar lélekhez. Itt is oly általánosan el volt terjedve az antitrinitárius gondolkodás, mint Európának minden többi országában. A magyar Aran Tamás 1561-ben sokkal tisztábban beszél, mint Serveto: „A Krisztus Istennel nem egyenlő személy. Ha egyenlők volnának Krisztus nem mondaná, hogy az Atya nagyobb nálanál.“

Dávid Ferenc már az urvacsorai tan elméletében szerencsésen megtalálta a mysterium hálójából kivezető utat. E szerint azt mondhatnók, hogy Zwingli és Kálvin nemcsak az urvacsora kérdésében, hanem az istenegységben is segítők voltak. A külső körülmények között főképpen a fejedelmi udvarban uralkodó szellemnek és a Blandrata okos föllépésének jelentékeny szerepet tulajdonítunk.

Maga Dávid Ferenc nagy súlyt helyez nemcsak arra, hogy a szentírás az istenegységet tanítja, hanem arra is, hogy az istenegység érdekében mások is megharcoltak. A Rövid Magyaráznak igen becses része (I. rész) az, a mely fölsorolja a háromságtan behozatalát és méltányolja azokat, a kik „ama három személyű bálványt megmutatták“ (D. 4). Ő tehát tört uton járt azért is, mert a reformátorok az istenegységre rámutattak, de főleg azért, mert a három első száz keresztényei és a szentírás, az Isten egységét tanították. Reformjához bátorságot és legyőzhetlen erőt abból merített, hogy isten igazságot tartalmaz. Nem az ujitási vágy, hanem a megismert igazsághoz való szilárd ragaszkodás jellemzi Dávid Ferencet. Theológiája fokozatos haladást mutat.

Dávid Ferencz első reformjai az istenegység érdekében.

1566-ban a marosvásárhelyi zsinaton az erdélyrészi egyetértő papok, közöttük főhelyen Dávid Ferenc püspök és a világiak határozott állást foglalnak az apostoli hitvallás mellett. Vallják: Isten csak egy mindenható atya, szerzője, kezdete az istenségnek, legfőbb, senkitől sem származó, minden mások felett való, de a kiből az Ige és a Szentlélek nem záratik ki, sőt benne van kezdet és vég nélkül. Jézus az Isten fia a szó szorosabb értelmében.

Kiindulásnak ez is alkalmas elmélet lett volna, de még abban az évben megszorították a tágulni kezdő gondolatot a Catechismus Ecclesiarum c. hittannal, a mely kivéve a tizenöt első kérdést és feleletet, egészen a Heidelbergi Káté. A szerzők magokat „keresztényeknek“ vallják s kereszténynek mondják azt, „a ki Isten kegyelméből az ő lelkének munkája által hitből a Jézus Krisztusnak tagja és az ő felkenésének részesévé tétetett.“

Kijelentik, hogy a pápista négységes Isten ellen vannak.

Ez a Catechesis is az Atyáról, Fiuról, Szentlélekről tanít, mint a többi, de nem tanítja a Háromságant. „Nem, mert több és különböző istenség nem lehetséges, hanem az Atya istensége egy, melyet öröktől fogva tökéletes teljességgel közöl a fiuval és a szentlélekkel. A Fiu és Lélek az Atyával egyenlő (aequales) az Isten pedig a Krisztusban és a Krisztusért Istenem és Atyám. Ő egyedül magától való Isten (a seipso Deus.) Ezt az előnyt és tekintélyt magának megtartja, de ez nem von el a Fiu és Szentlélek aequalitásából.“

A Káté unitárius jellegét kétségtelenné teszi, hogy elveti e kifejezést „Egy Isten, három személy, három személy egy Isten.“ Elítéli azokat, a kik „az egy Istent valami másnak akarják az Atyánál.“

Nem tudjuk mennyi része volt ebben az átmeneti munkában Dávid Ferencnek, de jogosan következtethetjük, hogy valamint 1567-en a közösen kiadott műben (De falsa et vera) ugy a Kátéban is az egyetértés kedvéért nem érvényesíthette teljesen a maga fölfogását. Mindig meghallgatta és követte az újabb eszmék vezetőit. Ugrást nem tett, rombolni nem akart, de féluton nem állott meg. Minél többet foglalkozunk vele, annál inkább szilárdul az a meggyőződésünk, hogy a nemzeti és egyházi egység érdekében az önmegtagadásnak semmi áldozatát nem tartotta soknak. Ha a szakadás és a nagy dogmai harcok bekövetkeztek, azt nem neki, hanem támadóinak lehet tulajdonítani. Ő haladást kívánt, mert megvolt győződve: „Nem szűnik meg (Isten) ő szent felsége, mignem teljességgel kiviszen minket

*Pokoli J. azt hiszi, hogy ez a fölfogás még nem gravital az unitárius irányzat felé. Erd. Ref. Egyh. tört. 193 sk.

mindenféle zürzavarból, hogy az Antikrisztusnak minden káromlást levetvén csak ő neki (Istennek) szolgáljunk.

Az összes reformátorokat megbecsülte, s ami jót munkájukban talált, megtartotta, de nem elégedett meg egyikkel is, mert azt látta, hogy „az emberi szerzésnek“ egy némelyikét megtartották, tehát a Krisztus ellenségeit támogatták. „Mert csak hiába gondolkodunk addig a Babilonnak elromlásáról, míg az egy tanítóval a Krisztussal és annak ígéjével meg nem elégedünk. Az anyaszentegyházat az Isten beszédének kövéből kell felépíteni.“

Rendkívül értékes tájékozást nyújt a theologiai fölfogásban tett fokozatos lépéseiről ő maga:

„Legelőször Luther és Filep Melankton írásait adta nekünk, melyek csak a bűnnek bocsánata ellen való praktikát rontották meg, és ezeket megtanulván, úgy ragaszkodánk aztán a saxoniabeli tanítókhoz.

„Ennek utánna a csehekhez hajlánc, de nem a tudománynak tisztázásában, hanem csak az anyaszentegyháznak igazgatásában.

„Hogy pedig ezeknek utána a helvetiabelieknek írásokat kezdők olvasni, kik mind a saxoniabelieknek, s mind a cseheknek tévelygéseket kárhoztatják vala, látván azoknak tisztább tudományát, mi is öszvetársalkodánk velők.“

„De mostan immár más vezetőket, más hadnagyokat adott nekünk a mi kegyelmes atyánk, kik az Antikrisztusnak mélyebb tévelygését törlik el, megtisztítván ez egy Atyaistenről, a Jézus Krisztusról és az igaz apostoli keresztségről való tudományt.“

Az isteni kijelentés folytonos és fokozatos volt, az emberi tudás nemcsak fokozatos, hanem részleges is. „Ha az Istennek lelke minket mingyarast megszállana, telliességgel ujjonnan születnenc, ketseg nélkül nem iutnanc üdé szerent ekeppen az hitnek minden czickelynek igaz ertelmere ez illien nevedeseckel, de miért hogy az hit Istennek ayandeka, ő aggya az mennit kinec akar adni. (P. I. 2.)

A Dávid F. theologiájának alapja a szentírás és az apostoli hitvallás.

Dávid Ferenc egyetértett Lutherral és a reformátorokkal abban, hogy a biblia értéke fölötté áll a conciliumok és zsinatok végzésének, de nemcsak az írás értelmezésében, hanem abban is eltért tőlük, hogy szerinte Isten a vallás igazságait a bibliában kijelentette és nekünk tudtul adta. Az igazságok megismeréséhez föltételül nem a hitet jelöli meg, mint Luther, sem a Krisztus megváltó munkáját, mint Kálvin, hanem az isteni félelemmel párosult „lelki bölcsességet, értelmet és világos szemet“, melylyel az írást vizsgáljuk. Kálvin azt mondja: Teljesen bizonyos igazságnak kell tekinteni, hogy a kiket a szentlélek bensőleg megtanított, teljesen a biblián állanak s hogy a bibliának hitelt kell adni önmagáért s nem kellene alávetni bizonyításnak és okoskodásnak, mert azt a bizonyosságot (megbízhatóságot), a melylyel mi fölruházzuk, a Szentlélek bizonyosága által nyeri.

Dávid Ferenc szerint a szentírás igaz értelmét a szentlélek és az Istennek ígéje mutatja meg. A szentlélek által „a hamisat az igaztól megtudjuk választani és az írásnak igaz és tulajdon értelmét találni.“ (I. kor. III.) „Nincz senki oly keresztien, kinek az Isten anni lelkett nem adna, hogy a szent irasból meg nem erthetnie, micodac szuksegesec neki id vessegre, czac a szent irast meg ne vesse.“

Ezek a határozott nyilatkozatok nemcsak azt fejezik ki, hogy Dávid Ferenc az emberi ész és gondolat jogait fölismerte és fölhasználta, hanem azt is, hogy a biblia értelmezését ugyanazon az alapon teljesítette, a melyet a XIX-ik száz kritikusai elfogadtak és kifejtettek.

Ő kora fölfogását hibáztatta, elítélte és a helyes alapot megmutatta: „Le kell tenni minden egyébféle hiteknek, conciliumoknak és világi doktoroknak, meltosagokat, hogy czac az Istennek tiszta igeinec higyenek minden nepek es abban való hittel meg elegegyenek, mellyet hogy ha mindnian nem mívelunc, az sok doktoroknak irasokban el tevellyedven, el kellene

vezünk a sok zur-zavarban; kik mindenkoron különb-külömb értelemre viszik az embereket.“ (E. IV.)

A reformációnak veszedelme volt, hogy a római pápa helyett, papiros pápát teremtett, annak absolut jogot adott és bele vitte a kereszténységet a betűimadásba, a miből következtek a protesztantizmus egyéb szélsőségei: az eredendő bűn, az örök kárhozat, a szabbatarianizmus és a nevetségességig hajtott puritánizmus. Dávid Ferenc a szentírást tartotta annak az erős alapnak, a melyről a vallást meglehet javítani s az egyházat újra lehet alkotni. „Csak az Isten igéinek adassec minden meltosag (E. 11.) „Csak a szentíráshoz ragaszkodunk és az Isten igéienel egyebet nem tekintünk“ (u. o.) de ezt úgy értelmezte, hogy az ígét meg kell érteni, meg kell magyarázni: az irasnac egy része, melly homalosb, mas iras által melly nilvabban vagyon, avagy vilagosb: magyarázassec.“

Külömséget tesz az ó és új testamentum között. Az új testamentum az ónak a világossága. Ha a kettőt egybe vetjük, megtetszik az igazság. Ez azt jelenti, hogy nem kell az emberi magyarázatokra, sem a concilámok végzéseire támaszkodni, mert azok hibások és tévesek. A szent írásban vannak világos, könnyen megérthető, bizonyos dolgok. A bizonyosak által ítéljük meg a bizonytalanokat: „Az irasnac bizonsagit eroszakkal ne vonjuk az mi velekedesunknek értelmere.“

A szent írás értelmére két dolog vezet rá: „a szent Lelek és az Istennek igéie.“

A szentléleknek tulajdonítja azt az erőt, a mely Jézus követőivé tesz „szent Lelek által leszunc Christusnak iuhai.“ Ez ismét azt jelenti, hogy a lélek ad az embernek igaz értelmet. Isten minden kereszténynek ad annyi lelkét, hogy megértse azt a mi az idvességre szükséges, „csak a szent irast meg ne vesse.“

Az Isten igéje tökéletes igaz és örökké megmarad, az emberek dolga bizonytalan és ingadozó. Mindig arra kell támaszkodni, a mi Istentől van és nem arra, a mi emberi.

Az írás keletkezését az ihletés elméletéből magyarázza: „a szent iras, mely csak a szent Lelektől irattatott meg es az anya-

szentegyhaznak hagyattatott, hogy csak annak higyem es önmagát azzal vigasztalja, hatra vetven minden lelkeket és tanító mestereket, kik ennek ellene vadnak, mely irasban valo tudománynál ki egyebet tanit átkozott legyen a mint szent Pál mondja. Gal. I.“ Nehogy azt hinné valaki, hogy ezzel az állításával a betűszerinti ihletés hívének mutatja magát. Ő arra fektet súlyt, hogy némelyek olyan írásra támaszkodnak, a mely nem a prófétáktól és apostoloktól származott, hanem azon kívül van, „sem emberi szerzesec és seminemi következesec nem szükségesec az idvességre: mert valami szükséges az idvessegre, minden be foglaltatott a Prophetac és Apostoloc irasiban busegesen.“

Rendkívül nehéz helyzete volt, mert őt is fenyegették a szélsőségek örvényei, de szerencsésen kivezett a révbe, mert az alapot megtartotta, de a vizsgálás szabadságát is biztosította. Attól távol állott, hogy a bibliai iratoknak önálló származását s irodalmi értékét vizsgálja, de a fokozatos haladás elvét kimondta s fő tárgyát, az Isten egységét, minden más fölfogással szemben diadalmasan bebizonyította.

Dávid Ferenc még az antitrinitárius írók közül is kiemelkedett. A külföldi anabaptislák fölött az az előnye volt, hogy az isteni kijelentést fölébe helyezte a benső mystikus kijelentésnek, s megőrizte az isteni lélek által vezérelt emberi szellem szabadságát, a socinianismust is fölül multa a szentírás magyarázásában. Irányzatából itélve leginkább közeledett az olasz antitrinitáriusokhoz, a kik hasonló szívóssággal ragaszkodtak a szent íráshoz és azonkívül nem ismertek el semmi tekintélyt.

Az istenegység tana.

Dávid Ferencz teljesen és tisztán megvolt győződve arról, hogy legnagyobb és legigazabb eszme az isten-egység eszméje. Egész lényét áthatotta az istentudat. Nemcsak hitte, hanem érezte is az isteni hatalom nagyságát és végtelenségét. Hitte, hogy Isten elvégezhet mindent a mit akar s el is végez. Csak egy hatalom van mennyen és földön: az Istené. Ez munkálkodik mindenben: a Jézus Krisztusban is. Isten régen is mivelte csodákat most is mivelhet és mivel. Minden nagy és csodás esemény, a

mi a szent írásban föl van jegyezve, az Isten nagy hatalmának megnyilatkozása.

Istentana erősen magán viseli az ó-tastamentumi bibliai fölfogás hatását. Mi sem lehetett természetesebb, mint hogy Isten ereje a teremtés nagy munkájában nyilvánult meg teljes tökéletességben, de szerinte azzal nem fejeződött be. Dávid Ferencz nem deista az Isten és világa közötti viszony fölfogásában. Isten ereje és hatalma transcendentális s egyszersmind örökké megújuló és örökké tartó. Ennek legszebb bizonyága, hogy Jézust az idő teljességében adta az emberiségnek, hogy ő végezze az új teremtést. Nemcsak Jézus volt segítő eszköze az Isten teremtő hatalmának, hanem más választottai is, a kiktől kezdettől mindvégig gondoskodott. Isten az ő hivatást el nem hagyta soha.

A jóság, bölcsesség, szeretet és mindentudás Isten lényétől elválhatlan tulajdonságok. Isten szellemiségéhez nem férhet kétség, tehát mindaz, ami ez ellen irányul, Isten elleni vétés. Ezt az ő test. törvény szigorával fogta föl s ezen az alapon jogot érezett azok ostromlására, akik a nem-isteneknek, vagy a bálvány-isteneknek hódoltak. Azt is hitte, hogy Isten az ővét, a nagy reform idejét választotta ki munkája befejezésére. Erre azért volt szükség, mert az isteni kijelentés szent igazságait meghomályosították s az emberi lelkeket sötétségre kárhoztatták. „Sok foldozásokkal telliesseggel elfordított az Apostoloknak egyszerű tudománya és meghomályosított az egy ő magától való felséges Isten az Jesus Christusnac szent Attia.“ (A. II.)

Nemcsak a tiszta értelem, hanem a kijelentésben és a lélek sugallatában, jóra vezérlő erejében helyezett hit is arra indította Dávid Ferencet, hogy Istent megkülömböztesse minden teremtménytől. Megkülömböztette Jézustól. Isten öröktől fogva való, Jézus kezdetben ígéret volt, s csak az idő teljességében lett valóság. Isten az a tökéletes valóság, a kit „mindenkor az iras az mi urunc {Jesus} Christusnac szent Attianac mond lenni.“ (A. 2.)

Egy Isten, egy önmagától való Isten, Izrael Istene, a ki nem nevezi magát sem állatnak, sem személynek, sem egyesnek, sem hármassáknak, hanem a Jézus Krisztus atyjának, a miatyánknak.

Dávid Ferenc az Isten egysége tanát a biblia tanítására ala-

pitotta, de ennél jóval erősebb bizonyosságot talált a Jézusnak Istenhez való viszonyában. Annak a kijelentésnek hatása alatt, melyet Jézus tett Istenről, midőn Atyjának és miatyánknak nevezte, teljesen belemerült az isteni lény mélységébe s egyben bele juttatta az embert is abba a boldogságos viszonyba, melynél fogva mindenki fölkiálthatott: abba, azaz szerelmes atya.

Jézusnak ez a bepillantása nem volt közönséges, hanem kivételes dolog, a melyet maga Isten adott neki, mint szerelmes fiának osztályrészül, azért mert az által megakart mutatni, hogy ő szereti az emberiséget és könyörül az ő gyermekein, midőn jónak látja. A Dávid Ferencz Krisztus-tanának ez a kiinduló gondolata. S ugyanez az eszme az istennagyság fogalmának leg-egyszerűbb és legérthetőbb megmagyarázása. „Semmi nincz nilvabban Istenece igeigeben, mint az egy Istenről való tudoman, kit mindenkoron és mindenüt a mi urunc Jézus Krisztusnac atianac mongya lenni a szent iras.“ (L. II.)

Dávid Ferencz Istent személynek tartotta, de ezzel a lényeges hittani fogalommal csak a háromságattal kapcsolatban foglalkozott. Mi is ott szólunk bővebben. Isten lélek, értelem, gondolkodó alany. Mind olyan tulajdonságok, a melyek személyre alkalmazhatók csupán. Mint lélek akarat, mint értelem bölcsesség, tehát a legtökéletesebb módon intézhet és intéz mindent. Ember föl nem foghatja, de hívén, sejti s érzi mindig és mindenben. Azért ragaszkodik oly igen az Istenhez, azért fordul hozzá oly bizalommal és reménységgel imádságában. Isten a fundamentum, Isten igaz ismerete az igaz vallás. Nem lehet annak igaz tudománya a mi Istenünkről és a Krisztusról „a ki Atheus azaz hamis Isten, avagy Isten ellen való és Antikrisztus.“

Dávid Ferencz Jézusa.

Ki volt Jézus? Ember-e vagy Isten, vagy Isten is, ember is? A kereszténységgel együtt született, együtt élő és mindig ismétlődő kérdések. A XIX-ik száz utolsó éveiben általánosan hangoztatott jelszó volt: vissza Krisztushoz. A Dávid Ferenc ünnepe évében ez a kérdés foglalkoztatja az elméket: Jézus-e vagy

Krisztus? Dávid Ferenc életének és erejének java részét ez a kérdés foglalta le, nemtermészetes halálát is ez okozta. Tehát sem előtte, sem utána nem tudott tisztába jöni a gondolkodó emberiség azzal, hogy mit lehet tudni és mit kell hinni Jézus feől.

Ezeket a megjegyzéseket azért bocsátjuk előre, hogy jelezzük a tárgy titokzatos mélységét és azt is, hogy Dávid Ferenc sem tisztázhatta úgy, a hogy ma szeretünk tisztázni nemcsak pozitívus, hanem elvont dolgokat is. Kora fölfogásával szemben sokkal többet mondott és sokkal kevesebbet hitt Jézusról, mint a mennyit az a kor elfogadhatott és eltűrhetett volna. Jézusról szóló elméletét egy másik könyvben a Rövid Utmutatás-ban foglalta össze, a mely könyv a Rövid Magyarázat párja és befejezője. Föladatunkhoz hívek akarván lenni, nem bocsátkozunk olyan részletekbe, a melyek a Rövid Utmutatás és az azt követő művekből tudhatók meg. Szorítkozunk könyvünk tartalmára.

Dávid Ferenc hitte, hogy Jézus volt a megígért Messiási hitte, hogy az idő teljessége akkor volt, a mikor Jézus született, hitte, hogy az ő munkája legnagyobb műve volt az isteni jó akaratnak, melylyel az emberiség iránt viseltetett. Hitte, hogy szentlélektől fogantatott, de rendületlenül tanította, hogy ember volt. Tanította, hogy igaz Isten volt, minthogy Isten fia volt s Isten az ő méltóságát ráruházta. Igaz Isten és igaz ember egy személyre vonatkoztatva, olyan ellentétesnek látszó kifejezések, melyeket nehéz volt megmagyarázni abban az izgalmas időben, a melyet a reformatio más nagy kérdései teremtettek. De könnyű volt vádat emelni és zür-zavart támasztani vele és miatta.

Csak úgy és akkor jöhetünk tisztába a Dávid Ferencz Jézus Krisztusával, ha tisztában vagyunk a Dávid Ferencz lelki világával és azzal a nagyon súlyos ténnyel, hogy ő a szent irás szavaira támaszkodott a hagyománnyal és az emberi bölcselkedésse szemben.

A Rövid Magyarázat harmadik részében közölt második predicatio egybefoglalja a biblia főbb helyeit, a melyekből kiderül, hogy Jézus nem volt Isten, mert ő küldetett, született, lett, ígéret volt, öröktől fogva rendeltetett, megszenteltetett, felmagasztaltatott. Isten adott neki szent lelket, hatalmat mennyen és föl-

dön, ő tette apostollá, vallásunk főpapjává, élők és holtak bírójává, szegeletkövé. Ő lett nekünk Istentől bölcsesség és igazság, világosság, mester, proféta, lelkünk pásztora, betegségünk orvosa, pap és király, kit végül Isten fölmagasztalt az ő jobbára.

Egyik tulajdonsága sem olyan, a milyen az Atya Istent illeti meg, hanem olyan, a milyen az Atyától adatott neki. Isten a maga akaratját megjelentette az ó- és az újtestamentumban, de az ótestamentumban csak külső jelekben és példázatokban, ígéretekben és jóslásokban, az újban teljesen „mert az törvinneve az Christus, és az törvin a következő dolgoknak arnieka, az Christus kedig alattja”. (Q. II.)

A Krisztus megígértetett a mi első szüleinknek, de az ígéret csak az idő „teljesedeseben teljesedett be.” Az újtestamentum megvilágítja az őt, mert ez magyarázza meg, hogy Jézus az az adott mag, a mely nekünk adatott.

Dávid Ferencz nagy erőt érez ebben a különös isteni adományban, azért mert Jézus Krisztus tett minket bölcsökké, ő általa lettünk megszenteltek s ő általa lett váltságunk. Így fejezi ki: „ennec kivüle es ennelkül senki kedves nem lehet az atia Istennek: nem is vagyon a menetele ű hozzaja.” Ez azt jelenti, hogy Jézus az Isten fia és örökösse, a kivel együtt valósítja meg az Atya az ő akaratát, köztünk emberek között.

Tehát Jézus a Messiás, vagyis kiválóképpen Isten fia és nem úgy mint más emberek. Nagy tisztessége és fölmagasztalása ez Jézusnak. Akkor a mikor a földi királyok és papi fejedelmek is szerepeltek Isten földi helytartói gyanánt, nem volt túlzott dicsőítése Jézusnak. Sőt értékes és dicséretre érdemes megmentése annak, a mi nem e világba való, attól a mi egészen földi és emberi.

A mikor Dávid Ferencz így foglalkozott Jézussal, az ember bűnben fetrengett és várta a megígért megváltást. Dávid Ferencz nem utalta a bűnbocsánat egyházi eszközeihez, hanem az Ember-Jézushoz. „Penitentiat es az Atia Istenhez valo megterest, es az Christusbun valo hitet predicalia nekünk az iras.” (Q. IV. b.)

Nem külső eszköz, hanem megtérés és a Krisztusban való hit. Keresztelő János és Jézus is megtérést kívánt, mert azután

önként következett a lelki idvezülés. Dávid Ferencz a Krisztus megismerésével kiegészíti, mert meg volt győződve „ez az öreget, hogy csak tegedet egyedül való Istent ismerie és a kit elküldöttel a Jezus Christust.“ (V. o.) Ezt elégségesnek tartotta „a mi idvessegünkre,“ ellenben „haszontalan, ha szinte megert-hetnők is mi legyen az Isten az ő állatiában és miken az három szemil vagy az egy állatban.“ (U. o.)

A háromságtan kérdése.

El van ismerve, hogy a háromságtan a bibliában nem található meg s csak okoskodás rendjén állították össze több tételből s csak így szerkesztették összefüggő egészszé.* Csak az Atanasius-féle hitvallás batalálható meg teljes egészében. Ezt is csak a nyugati egyház fogadta el, mert a keleti csak az Atyának tulajdonít eredeti és őnmagától származó isteni természetet.

Ezeket a tételeket korunk egyik most is élő theologusa foglalta össze s ugyanő bizonyítja állításait háromsághivő irókkal. Tehát 350 év elmúltával is csak ott állunk, a hol a reformátorok állottak: nem hitték, de vallották a szentháromság tanát. Dávid Ferencnek meg volt minden oka, hogy miután a bibliában nem találta meg, teljes erejével igyekeztek eltéríteni az embereket ettől „az ördögi találmánytól“, hogy mindenki imádjá az Atyát amaz egy ő magától való felséges Istent.

A háromságtan elleni harcban hazánkban sokan estek áldozatul. Dávid Ferencnek volt legnagyobb része a reformáció százában. Ő készítette elő tanítványát Enyedi Györgyöt arra a magyarázatra, a mely száz esztendőnél tovább foglalkoztatta a háromságtan védelmezőit.**

Könyve a Rövid Magyarázat azt mutatja meg: „miképpen az antichristus az egy Istenről való tudományt meghomályosította.“ Teljes erővel, a meggyőzés minden fegyverével fog föl-

*) Dr. Drummond Studies of Christian Doctrine 1216. l.

***) Explicationes locorum veteris et novi Testamenti ex quibus trinitatis dogma stabiliri solet. Georgius Eniedinus.

adatához. A háromságtan származásának nevezetesebb mozzanatait felsorolja, tévedéseit és nagy hibáit megmutatja. Itt már észrevehető, hogy a munkát hűvel s a győzelem reménységével folytatja. Nagy ellenféllel áll szemben, az egész keresztény egyházzal, a mely sok száz esztendő alatt sokféle változtatást tett az igaz valláson, a mely az egy Istenről való tudomány. Mint-hogy ezt az Antichristus el nem ronthatta „ő magától a régi sophisták által többet tön hozza: az egy Istent három személynek mondvan, ki azért egy állat legyen, de megvalasztvan a személyeket az alattól es hogy az három személy az egy Istenben legyen, avagy az egy Isten az három személyben.“

„Nagy hibája a háromságtanak, hogy az egyszerű tudományt meghomályosítja, a szentírást oly zürzavarral hálozta be, hogy senkitől igazán meg ne értesse.“ „Az igaz írást hatra vetven mast hozott be az Aniaszentegyházban“ az igaz Krisztus helyett a ki idő szerint Máriától született, két természetből fogantatott Krisztust, a kiben a két természet egyesült, a ki embersége szerint öröktől fogva volt. Így lett két Krisztus, „melynek egyik sem volt igaz“ „egik neha az Istenhez egienlő volt, neha nem volt egienlő, hanem azon egy Isten volt az atival.“ (A. II.)

Csupa zürzavar, Babylon, a három-egy Istenben való hit. Az, a ki így tanít, nem igaz híve a Jézus Krisztusnak, hanem el-lensége, Antichristus. A helyett, hogy építene, megront mindent, mert egy helyett tanít több Krisztust, több keresztiséget, több urvac-oráját, több szentséget és több utat az örök életre. Olyan ez, mint a Sátán munkája a paradicsomban.

A háromságtan nem új dolog, de még sem olyan régi, hogy annak következtében állandóságra számithatna. A Krisztus előtt nem volt meg s azután is csak lassan-lassan szerkesztették össze. Ez az eljárás is hibás volt, mert a mellett, hogy háromnak mon-dották, mondták egynek is: „egy állatiában és három személyben.“ (C. 111.) Ám erre nézve is nagy eltérés volt az egyház tagjai között. Némelyek mindig elleneztek a háromságtant. Nagy Konstantin arianussá lett, Anastasius a négységet imádtatta, a keletiek különböztek a nyugatiaktól nemcsak a háromság meghatározásában, hanem a Krisztusról és a szentlélekről alkotott né-

zeteikben is. Hosszu sorozata van azoknak, a kik az egyháztól eltértek s azoknak, a kik a reformacio idejében a háromságtant kifogásolták.

Böven elég ok lett volna a háromságtan elvetésére az, hogy az irás nem tanítja, da a reformátor mégis nagy bátorságot merített abból a tényből, hogy a keresztény egyházban mindig voltak hivei. Szívesen támaszkodott olyan hitelődökre, a milyenek az arianusok voltak, el is viselte volna az „arianus eretnek“ nevet, de ő nem elégedett meg azzal, a mit elődei hirdettek. Nagy kegyelettel emlékezik Serveto-ra, „ki tudos es az Istenec igazsaganac erős oltalmazója es tudakozója volt“ „kinec irasabol az hamis tanitocnac allorczaioc megesmertethetic“, Gentilisre, a jámbor keresztény emberről, ki „tulajdon verevel mikor feiet vettec volna az igaz tudomant megerősite es a papai tudomant az Haromsag felöl hamis es ördögghi tudomannac lenni megbizonita.“ (E. IV.) Ochinora, a ki „eles iteleletü ember volt . . . es ama három szemeliü balvant megmutatta.“ (u. o.) E hitelődök szomorú sorsa intő és megfélemlítő lehetett volna, de Dávid nem állhatott meg féluton.

Csinált tudomány a háromságtan, melyet sem a Mózes könyvéből, sem a prófétákból, evangéliumokból, sem az apostolok irásából soha senki meg nem oltalmaz: „mert ezec ez három örecke valo Istenekről, kik mindenben egyenlőc, es egy modon mindenhatoc soha semmit nem hallottanac, hogy harman volnanac menyec foldnek teremtoi.“ (O. VI.) Antichristusnak es a pokolbeli ördögnek hazugsága.

Szónoki hévvel buzdítja hiveit: „tavoztassuk el ezert ez hazugsagokat, es ellene allunc a papanac: mert ezec mind az ő kohabol költenek.“

Dávid Ferenc mérséklete és szelidsége ennél a legfőbb kérdésnél tulcsap a magasabta korlátan, de a reformacio általános hangnemét s különösen a saját ellenfeleit meg sem közelíti sem a türelmetlenségben, sem az élességben.

Itt már érezi, hogy eleven szénnel érintette az ur az ő ajakát is, mint a prófétákét, itt már tüzes nyelv képében száll reá a szentlélek és szól, mert nem tehet másképpen. Szól, mert hiszi, hogy az Isten igaz ismeretének helyreállításáért semmi áldozat,

semmi fáradság nem sok. Győzelme nem maradt el. A reformáció dicsőséges betetőzést nyert az istenegység tanának diadalra emelésével. 1567—1571-ig. Erdélyben és Magyarország némely részeiben az unitarizmus uralkodott a sziveken a trinitarizmus helyett.

Dávid Ferencz reformjai az egyházi és hitélet körében.

Nemcsak az istentan érdekelte Dávid Ferenczet. Kiterjeszkedett minden lényeges kérdésre. A Jézus tanításai és az apostoli hitvallás körében benne foglaltatik minden a mi az életre és az üdvösségre szükséges. Ezeket kellőképen meg kell érteni, híven meg kell tartani s akkor biztosítva lesz az egyház békessége és fennállása. A Rövid Magyarázat „Utolso resze“-t a cím szerint is kívánta kiterjeszteni minden lényeges kérdésre, hogy a hű keresztény „az idvessegnec utaban batran iarthasson.“

A reformacio ugy föl bolygatta a kedélyeket, hogy némelyek az egyház igazságaiban való hitet elveszítették, hiszen az egész reform az ugynevezett egyház ellen irányult. Dávid Ferenc nem féltette „az igaz anyaszentegyházat.“ Ha vannak is visszavonások, ha az Urnak szolgálai különböző képpen épitnek is a fundamentumon, „az urnac napja es az tűz“ mindennek cselekedetét igazolni fogja. A kegyes emberek lelkiismerete megnyugszik azon, hogy Isten gondot visel az ő népére. Jézust azért adta Isten, hogy a ki benne hiszen el ne veszen, hanem örök élete legyen. A hit Istennek ajándéka, ő megadja a megnyit kinek-kinek akar. Ha vannak zavarok és félreértések, az Isten egyháza mégis fönnáll és rendről-rendre teljesíti az elébe adott föladatokat, „epiti az idvessegunket az Christus által“ ha az „Istenec igaz serege az igeinec tisztasagat követi.“ (P. II.)

Az idvesség megnyerésének egészen sajátos föltételei vannak a Dávid Ferenc unitarius fölfogása szerint. Először is minden emberi közbejárás fölösleges, tehát mindazok az eszközök, a melyekre az egyház támaszkodott. „Csak az Istenec igeiben kell megnyugodnunc.“

Az irás magyarázásában segítségünk a szentlélek és az istenigéje.

A *szent lélek által* a hamisat az igaztól megtudjuk különböztetni. Jézus megmondotta, hogy a vigasztaló lélek mindeneket eszetekbe juttat. Isten mindenkinek ad annyi lelket, hogy megértse mi szükséges neki az idvességre.

Az idvességnek és az igazságnak megértésére vezérel: „*az Istennek igeie.*” Ha az ó testamentumot összevetjük az ujjal, kiderül az igazság. Nincs szükség az atyák írásira, sem a conciliumok határozataira, mert azok tévelyegtek, az emberi dolgot össze elegyítették az istenivel, Az ó testamentum értelmezését s azután az újét részletesen megmagyarázza és végeredményképpen kimondja, hogy az írás szerint Isten nekünk a Jézus Krisztust ajánlja, hogy „bolczesegunk, megszentelésűnc és valzagunc legyen.”

Ha helyes az írás magyarázása, ha követjük tanításait, akkor megnyerjük idvességünket. Ez a föltétel a tanult embernek szól. „Az egygyü nepec pedig, kic irast nem tudnac vegyec elő az Apostoli Credot es a Christustol szereztetöt imadsagot.” (R.)

A szentirással egyenlő értékű, mert ugyanazt az egy Istent és a Jézus Krisztust tanítja az apostoli hitvallás. Ezt könnyebb megtanulni és megtartani. Azért fektet oly nagy súlyt erre, mert mindig elsőrendű föladatnak tekinti az egyszerű nép lelki szükségsei kielégítését.

Ezek a hit alapjához tartozó fötényezők. Az egyházi élet fölvirágzása biztosítva lesz, ha az egyház gondoskodik *hű lelkipásztorokról*. Az a hű lelkipásztor, a ki szentírás alapján és a hitágazatai (az apostoli hitvallás) szerint tanít. „Ha valaki szol, szolia Istenec beszede.”

A hű lelkipásztor jó gondot visel a maga háza népére.

A hitről mindenki bizonyosságot tegyen, de a hitet, jó cselekedettel mutassa meg.

A világi kivánságokat meg kell tagadni, igazán és isteni félelemben kell élni.

Dávid Ferenc elégségesnek tartja az igaz Istenben való hitet a Jézus tanításai és példája szerinti életet az üdvösség és boldogság elnyerésére. Az emberben helyezett bizalma, a lelki átalakulás és újra születés teljesen elégséges föltételek nemcsak az egyéni boldogságra, hanem az egyházi életre is. Az Isten igéjé

nek helyes ismerete alapján az Isten anyaszentegyházának tagjai egyesülnek és az egyház virágzóvá leszen.

A szervezetre, az egyház-tagok életének szabályozására nem gondolt. Ebben a tekintetben utódai hívek voltak hozzá. Mindig első gondjuk volt az Isten igaz ismeretére való eljutás, az erkölcsös és tiszta élet. A többi önként következett. Sajátságosképpen, a külföldön alakult gyülekezetek is mindig a belső erőben, „a hit isteni adományában” keresték és találták meg azt az alapot, a melyre építettek. Tehát Dávid Ferenc nem azért nem készített egyházszervezeti és szertartási szabályokat, mintha arra ideje vagy tehetsége ne lett volna, hanem azért, mert fölöslegesnek tartotta, miután a lélek, mely Istennek ereje, mindeneket jóra vezérel, ha az írás szavait hallgatják s a Jézus példáját követik.

Dávid Ferenc reformátori érdemei.

Rövid ismertetésünk befejezéséül foglaljuk össze a Rövid Magyarázat főbb eredményeit.

Dávid Ferenc elődei a reformot megkezdették és keresztül vitték az egyházi élet külső eszközeiben. Luther visszaterelte a figyelmet a hitre, tehát az embert, ki eddig csak eszköz volt, tényezővé tette a hitéletben. Megtörte a hierarchia hatalmát, mert az üdv eszközeit kivette a pap kezéből és biztosította a hívőnek. Kálvin a hitéletbe igyekezett belevinni az erkölcsi motívumokat s az egyházban az önmegadást, a türelmet és engedelmességet megkövetelte a jó rend kedvéért.

A hittan fő kérdéseiben a reformatorok a régi tant még csak revisio alá sem vették. (Harnack) A reformatorok az ó katolikus dogmák és föltevések közül sok olyat megtartottak, a melyek nem voltak összhangban alapgondolataikkal. (Loofs.) De valamint az evangelium a törvény végét, úgy a reformatio a dogmák megszűnését jelenti (Harnack). Ezek a történelmi tények emelik ki a Dávid Ferenc igazi érdemeit. Először is azt, hogy ő a kor követelményének megfelelően a dogmákat elvetette s azok helyébe az ismeretet állította. A ki megismeri Istent, hiszen benne s hiszi azt is, hogy Isten gondot visel rá. Ezzel egyenlő értékű

és a mai kor fölfogásával összehangzó az a gondolata, hogy a hitnek olyannak kell lenni, a melyet az egyszerű nép is megért és megtarthat. Ezért helyeselte az urvacsorának két szín alatti kiosztását, mert így nemcsak a papok, hanem a hívek is részeshülhetnek belőle. Ezért követelte minden emberi találmány elvetését, hogy az Isten és az ő fia a Jézus uralkodjék *a szivekben*.

A magyar lélek gondolat-irányának, önálló életének, önbi-zalmának, függetlenségének hajlamának kedvezett azzal, hogy értelméhez fordult, a nyilvános vitatkozásokat a nép előtt tartotta s őt is belevonta a hitviták körébe. Ezzel az eljárással az egyszerű ember is nemcsak öntudatos lett, hanem hitének apostolává. Így az elrejtett Isten élő Istenné, az elfogadott hit élő hitté lett. A külső forma helyébe lépett az elevenítő lélek. A cselekedet hatásában keresett titkos eredmény helyett, prófétai lelkesedés és apostoli tűz működött a szivekben.

A Dávid Ferenc prófétizmusa a Rövid Magyarázatban nagy tért foglal el. Figyelmet érdemel azért, mert újabb bizonyíték a biblia nagy befolyásáról s azért, mert újabb bepillantást enged reformatori lelkébe. A bibliai írók kevés kivétellel, mind a látomásokkal és jövendölésekkel igyekeznek hatni. A XVI-ik száz protestáns hívői meg voltak győződve, hogy a régi dolgok a mostaniaknak előkepei. A mi akkor megesett a hívővel vagy hitetlennel, bizonytalanként bekövetkezik most, mert a gonosznak vagy hitetlennek közel van végső elpusztulása, hogy dia dalmaskodhassék az igaz. Dávid Ferenc így biztatja hiveit:

„Mostan vagyont ötven esztendeie, hogy Luter Marton felkezdé bontogatni a Christus koporsóit, melliekben az örök életnek meg nieresé helyheztesític vala.”

1517. és 1567. között kerek 50 esztendő van, a mi magában is jelentős szám, de annál többet jelent, hogy mind az első, mind az utolsó évszám 7-el végződik, »melly mindenkor szent volt.»

De nemcsak jelekkel, hanem igérettel is megmondotta a Christus, hogy meglesznek a nagy dolgok, különösen pedig az Antichristus országának leromlása, mert Isten semmit el nem kezdett, mit el nem végezett volna. (H. iv.) Most van az épülés

ideje, most fog felemeltetni a zászló, most „immar szinte előttunc vagyont az üdö”, de nem karddal, sem fegyverrel, nem emberi erővel leszen meg, hanem az Urnak cselekedeteivel. Ne kételkedjék senki, hanem higgyjen, „nem hagy ez niavaliaban az mi Istenünc, hanem megszabadit az Antichristusnac lelki rabságától.” (I. III.)

Uj ország, abban uj igazság leszen és az igaz hit fog uralkodni a szivekben. Az emberek szeretni fogják egymást, a békeség fog uralkodni közöttük, s a szeretet szelíd lehelete megenyhíti a megsebzett sziveket, s megvalósul az Isten országa itt e földön.

Ilyen theologiai és ethikai eszmékkel indult meg Dávid Ferenc vezetése alatt az unitárius reformáció 1567-ben.

Hittételek fejlődés 1567-1927